

Centar za istraživanje etniciteta
Ethnicity Research Center

VODIČ ZA PREVENCIJU I ELIMINISANJE DISKRIMINACIJE ROMA I ROMKINJA U LOKALNOJ ZAJEDNICI

Ne možete uzeti čoveka koji je godinama sputan lancima, osloboditi ga, dovesti ga na startnu liniju trke i reći mu – ti si slobodan takmičiti se sa drugima, i još pravedno verovati da ste bili potpuno poštteni.

Lindon Džonson, 1965.

Beograd, 2021.

I Romi i Romkinje: *Istorija, društvena uloga, problemi*

Uprkos tome što se u poslednje vreme proučavaju različiti aspekti položaja Roma i što su saznanja o Romima produbljena, još uvek se ne može sa sigurnošću govoriti o poreklu i migracijama Roma iz prapostojbine u Evropu (Đurić, 2006). Zbog mistifikacije istorije Roma, ali i diskriminacije sa kojom se suočavaju od dolaska u Evropu identitet Roma je u stalnim promenama, a različiti kulturni uticaji usloveli su da su prihvatili religiju, jezik, običaje, navike naroda i etničkih grupa pored kojih su živeli. Na proces akulturacije, koji je često prerastao u različite oblike asimilacije, uticala su negativna vrednovanja i nepoverenje s kojima su se Romi suočavali prilikom migracija (<http://ercbgd.org.rs/wp-content/uploads/pdf/publikacije-naslovna/politicka-akcija.pdf>).

Romi su najveća evropska etnička manjina. Procena je da u Evropi živi oko 12 miliona Roma, a da je polovina u državama članicama EU. Prema podacima iz 2012. godine u Bugarskoj je u ukupnom stanovništvu bilo 10,3% Roma, u Slovačkoj 8,3%, u Rumuniji 7%, u Mađarskoj 2,5% u Grčkoj 2%, u Češkoj 1,6% a u ostalim zemljama EU je manje od 1% Roma (<https://fra.europa.eu/en/publication/2014/poverty-and-employment-situation-roma-11-eu-member-states>). Procenjuje se da je procenat Roma u ukupnom stanovništvu zemalja zapadnog Balkana (nisu članice EU) najmanji u Crnoj Gori (3,2%), a procentualno su najbrojniji u Severnoj Makedoniji 9,7%. U Albaniji je 4,1% Roma u ukupnom stanovništvu zemlje, u Bosni i Hercegovini 1,9%, i Turskoj 3,8% (<https://www.rcc.int/romaintegration2020/pages/3/roma-in-the-region>). U Srbiji, prema procenama je oko 600.000 (8,3%) romskog stanovništva, a prema Popisu iz 2012. bilo ih je 147.604, odnosno 2,04% u ukupnom stanovništvu (<https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/popis/popis-2011/>).

U savremenoj Evropi Romima su često nedostupni osnovni civilizacijski i razvojni resursi – obrazovanje, posao, zdravstvena i socijalna zaštita, čime su uskraćeni za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava. Poslednjih decenija osmišljavaju se i preduzimaju različite mere koje imaju za cilj suzbijanje strukturnog siromaštva Roma i zaštitu i očuvanje njihovog identiteta. Međutim, direktna diskriminacija, napadi i ugrožavanje života motivisani rasnom i etničkom mržnjom, prostorna i društvena segregacija, devastiraju mere i aktivnosti usmerene na unapređenje položaja Roma.

Socijalna, ekonomska i politička ugroženost Roma uslovile su da, u nedostatku matične države, evropske institucije preduzmu niz mera kojima štite interese Roma, priznavanje identiteta i unapređenje socijalno-ekonomskog statusa. Veće ministara Evropske komisije je 1989. godine donelo Rezoluciju 89/C 153/02 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0495&from=EN>) o omogućavanju obrazovanja deci Roma i putnika. Šest godina kasnije Evropski parlament donosi Rezoluciju B4-0974/95 o diskriminaciji Roma (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:51995IP0974&from=EN>) koja je bila osnov institucionalnih mera Saveta Evrope i OSCE za suzbijanje diskriminacije. Od posebnog značaja za političko ali i društveno utemeljenje položaja Roma je Preporuka 1203 Saveta Evrope iz 1993. godine (<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15237&lang=en>), u kojoj su Romi nazvani „istinskom evropskom manjinom“ čime se Evropska unija, kao nadnacionalna organizacija, opredelila da putem pravnih i institucionalnih mera stvori socijalni prostor koji će Romi prepoznati kao svoju domovinu. Istovremeno sa politikom Evropske unije prema Romima jačali su i programi političke, ekonomske i druge podrške integraciji (inkluziji) Roma u državama koje su nakon 1990. godine izrazile spremnost da postanu članice Unije. S tim u vezi, 1999. godine za zemlje kandidate usvojene su Smernice za poboljšanje situacije Roma (https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/108377.pdf), u kojima je jasno stavljeno do znanja da se u političkim i ekonomskim reformama moraju predvideti i mere koje se odnose na uređenje statusa Roma (priznavanje identiteta), unapređenje uslova stanovanja, socijalne zaštite, obrazovanja, dostupnosti institucijama.

Snažan mehanizam praćenja stanja u vezi sa diskriminacijom i ostvarivanjem prava „osetljivih“ grupa, među kojima su Romi posebno izdvojeni, jeste mehanizam Saveta Evrope – Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>), koja pored ostalih ciljnih grupa, prati i Rome i ostvarivanje njihovih prava.

Savremena politika prema Romima doprinela je delimičnom unapređenju njihovog socijalno-ekonomskog položaja ali i promenama etnokulturnog identiteta grupe o kojoj nema dovoljno saznanja. Uprkos razvijanju politika koje bi trebalo da doprinesu otklanjanju uzroka siromaštva i zaštiti etnokulturnog identiteta, siromaštvo je i dalje osnovni problem u ostvarivanju njihovih prava, a istovremeno, veliki broj Roma utapa se u kulturne obrasce susednih etničkih grupa i gubi svoj etnokulturni identitet.

Značajan deo Roma u Evropi živi u veoma lošim socio-ekonomskim uslovima. Diskriminacija, socijalna isključenost i segregacija (anticiginizam) opstaju, a u uslovima rastućeg populizma i nacionalizma postaju sve izražajnije. Ograničen pristup obrazovanju i teškoće integracije na tržištu rada permanentno uslovljavaju nizak nivo prihoda, loše zdravlje, visoku stopu smrtnosti. Polovinom prethodne decenije oko 80% Roma u Evropi je živelo ispod praga siromaštva; svaki treći Rom je živio u kući bez vode iz slavine; svako treće romsko dete je živelo u domaćinstvu u kome je neko otišao u krevet gladan bar jednom u prethodnom mesecu; a 50% Roma starosti 6–24 godine nije pohađalo školu. Na osnovu ovoga, može se samo zaključiti da se Romi suočavaju sa diskriminacijom i da im nije obezbeđen ravnopravan pristup javnim uslugama (<https://www.statewatch.org/news/2013/february/france-eviction-of-roma-reaches-a-peak-despite-condemnations-by-the-european-committee-of-social-rights/>).

U savremenom dobu Republika Srbija je na političkom planu pokrenula aktivnosti koje su za cilj imale unapređenje socijalnoekonomskog položaja i borbu protiv diskriminacije. Pristupanje multinacionalnoj inicijativi „Dekada inkluzije Roma“ koja se u jugoistočnoj Evropi sprovodila od 2005. do 2015. godine i donošenjem nacionalnih strategija, 2010. i 2016. godine, integracije, odnosno socijalnog uključivanja Roma, te Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i Zakona o zabrani diskriminacije stvoren je solidan pravni osnov za institucionalnu i društvenu borbu protiv strukturnog siromaštva i diskriminacije. Međutim, nakon nešto više od decenije sprovođenja ovih mera u javnosti se često čuje da u „Srbiji preovladava anticiganizam, kumulativna diskriminacija i predrasude i pogrešna percepcija Roma kao i u drugim zemljama u Evropi. Anticiganizam i kumulativna i sistemska diskriminacija predstavljaju osnovne razloge za njihovo društveno isključivanje, a simptome njihove situacije čine visoka stopa nezaposlenosti, niske stope upisa i završetka škole i loši uslovi života većine“ (Bašić & Stjelja, 2021: 234–260). Poverenica za zaštitu ravnopravnosti potvrđuje ove nalaze: „Rezultati istraživanja u oblasti diskriminacije Roma potvrdili da su oni izloženi posrednoj i neposrednoj diskriminaciji u svim oblastima života“. [...] „...kod diskriminacije Roma najviše su zastupljeni stereotipi i predrasude“. [...] „Kulturološke i političke

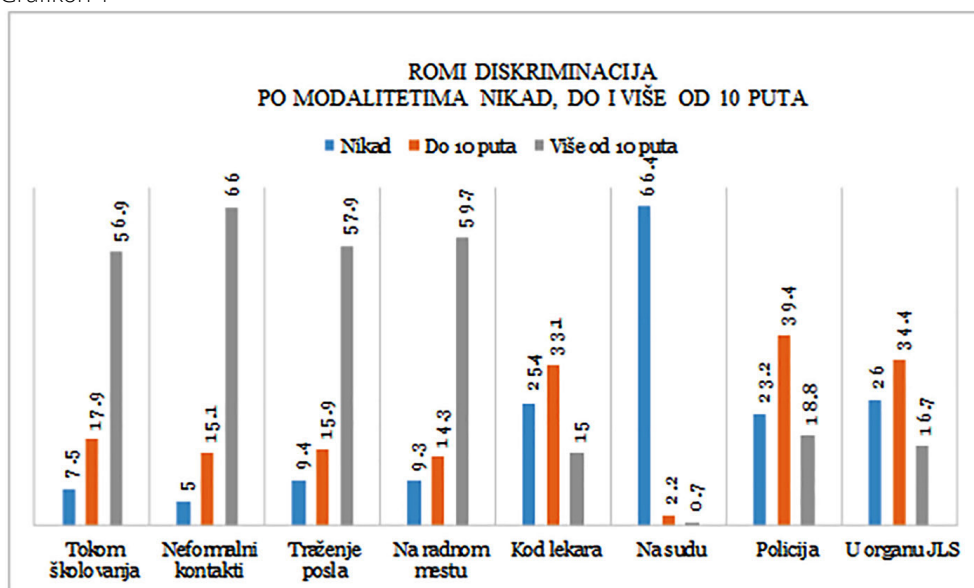
obrasce koji iza toga stoje ne može da promeni jedna institucija. Neophodna je sinergija svih aktera iz državnog i nevladinog sektora“ (<https://rs.n1info.com/vesti/a683369-poverenica-romi-su-izloženi-diskriminaciji-u-svim-obl-astima-zivota/>).

Istraživanje socijalnih odnosa etničkih zajednica u Srbiji (<http://idn.org.rs/wp-content/uploads/2020/09/SOCIJALNA-DISTANCA-ETNICKIH-ZAJEDNICA-IZVESTAJ.pdf>) ukazuju na to da se u savremenoj Srbiji Romi i Romkinje sa diskriminacijom najčešće suočavaju u svakodnevnim kontaktima sa susedima, kolegama na poslu, dok obavljaju rutinske socijalne radnje. Upečatljivo u obrascu diskriminacije prema Romima je to da se sa njom suočavaju u ranom uzrastu u kontaktima sa vršnjacima i da se ona ispoljava tokom školovanja, zapošljavanja, na radnom mestu i pred institucijama (Grafikon 1).

Diskriminacija prema Romima je zasnovana na predrasudama i stereotipima koje pripadnici većinskog naroda i pripadnici šest uzorkom obuhvaćenih etničkih grupa u Srbiji imaju prema njima. U proseku svaki drugi ispitanik bi prihvatio Rome za susede, a svaki peti za supružnika (Grafikon 2).

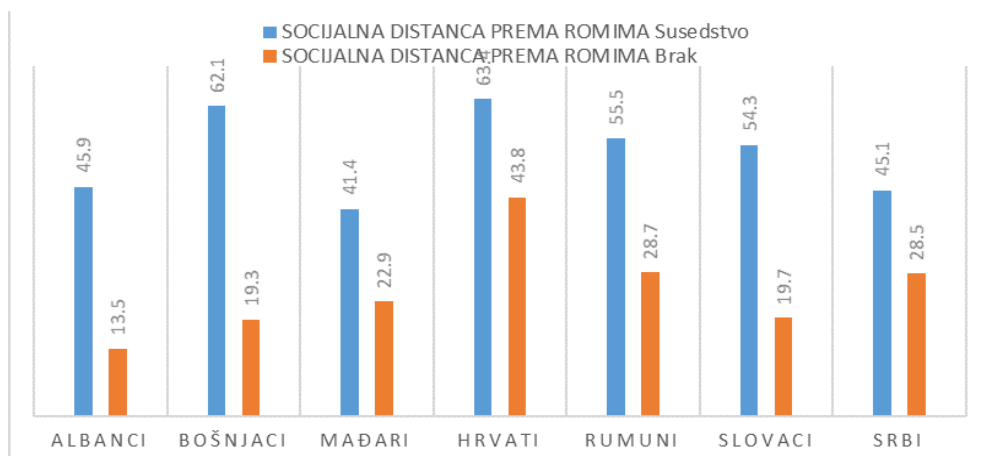
U razgovorima na fokus grupama održanim tokom istraživanja diskriminacije Roma u Srbiji koje su sproveli Minority Rights Group (London) i Praxis (Beograd) (https://www.ecoi.net/en/file/local/2051598/MRG_Rep_RomaSerb_EN_Mar21_E.pdf) iskazana su lična iskustva koja u velikoj meri

Grafikon 1

Izvor: *Istraživanje socijalnih odnosa etničkih zajednica u Srbiji*, Centar za istraživanje etniciteta & Institut društvenih nauka, 2020.

Grafikon 2

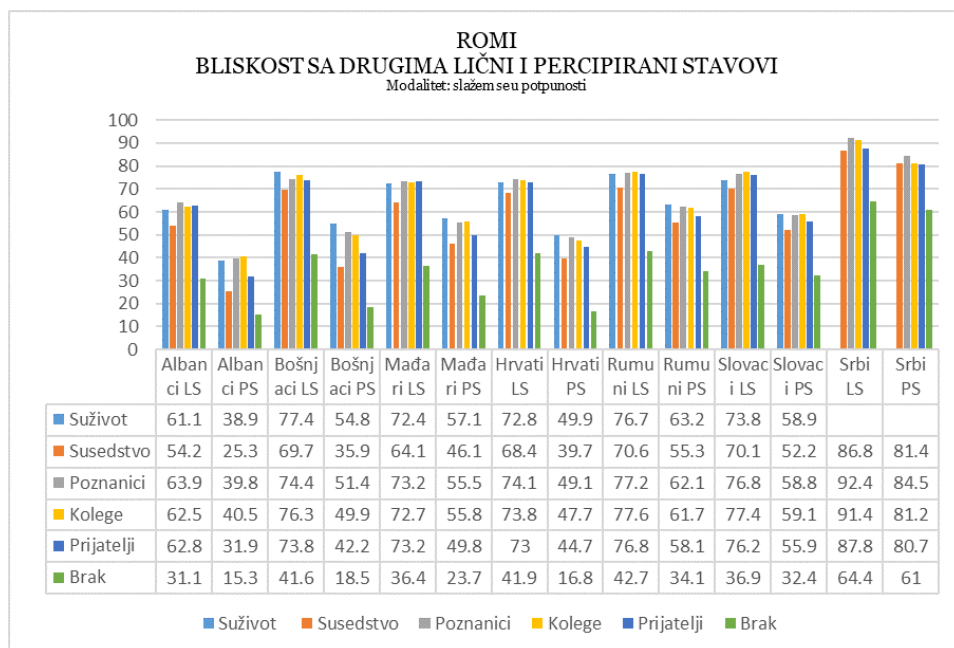

Izvor: *Istraživanje socijalnih odnosa etničkih zajednica u Srbiji*, Centar za istraživanje etniciteta & Institut društvenih nauka, 2020.

potvrđuju ovaj obrazac. Retki iskazi sagovornika ukazuju i na to da pojedini građani romske nacionalnosti nisu iskusili diskriminaciju, ali isti sagovornici imaju čvrst stav o posledicama diskriminacije i predrasuda prema Romima. Upečatljiv je iskaz fakultetski obrazovane Romkinje, sagovornice na fokus grupi, da uprkos tome što nikada nije osetila direktnu diskriminaciju, ima osećanje da su predrasude prema njenom etničkom poreklu bile prepreka tome da ostvari punu društvenu i profesionalnu afirmaciju. Tokom školovanja i studija, po njenim rečima, morala je da bude dvostruko uspešnija od druge dece i studenata da bi ostvarila isti rezultat, potom, uprkos tome što je bezbroj puta konkurisala za posao u javnom sektoru i privatnim kompanijama, nikada joj nije ponuđen ugovor o radu duži od nekoliko meseci, a privatni posao koji samostalno vodi opterećen je predrasudama koje korisnici usluga imaju prema njenoj nacionalnosti. Najzad, njena deca se suočavaju sa istim problemima tokom školovanja sa kojima se suočavala i ona – ignorisanje od strane druge dece, osećanje stida kada se o Romima govori sa nipodaštavanjem i porugom, manja zainteresovanost nastavnika za njihove ishode u školi u odnosu na druge učenike.

Pored toga Istraživanjem su prikupljeni podaci o ličnim i pretpostavljenim (očekivanim) stavovima bliskih srodnika i prijatelja o vezama Roma sa pripadnicima sedam etničkih grupa u Srbiji.

Grafikon 3

Izvor: *Istraživanje socijalnih odnosa etničkih zajednica u Srbiji*, Centar za istraživanje etniciteta & Institut društvenih nauka, 2020.

Ovi podaci opovrgavaju dugo zagovarano tezu da su Romi više od drugih etničkih grupa spremni za interkulturalnu razmenu jer ukazuju na to da Romi ne iskazuju očekivanu bliskost sa ispitivanim grupama sugrađana. U Grafikonu 3 su iskazani podaci koji ukazuju na to da bi svaki četvrti ispitanik romske nacionalnosti rado prihvatio Albanca za suseda, svaki treći Bošnjaka, svaki drugi Hrvata i Mađara. Brak sa pripadnikom/com albanske nacionalnosti je prihvatljiv za 31,1% Roma ispitanika, a sa licem mađarske nacionalnosti brak bi prihvatilo njih 36,4%. Srbi su najprihvatljiviji za supružnike prema stavovima 64,4% ispitanika romske nacionalnosti. Trendovi koji su utvrđeni istraživanjem skreću pažnju na to da je nacionalizam odgovor Roma na permanentnu i sistemsku diskriminaciju (anticiganizam).

II Šta je diskriminacija? Šta je specifično za diskriminaciju Roma i Romkinja?

Diskriminacija je nejednako postupanje prema licu ili grupi lica na osnovu nekog njegovog/njihovog ličnog svojstva (jezik, versko ili političko određenje, pol, nacionalna pripadnost, imovinsko stanje, invaliditet i dr.) koje doводи do nejednakosti u ostvarivanju ustavom i zakonom garantovanih prava. Da bi govorili o postojanju diskriminacije potrebno je da to nejednako postupanje bude zbog nekog „ličnog svojstva“ jer je to osnov diskriminacije. Diskriminaciju može izvršiti svako i svako može biti diskriminisan, i pojedinac i grupa, ali i pravna lica.

Diskriminacija predstavlja postupke koji proističu iz naših predrasuda i stereotipa i ona uvek insistira na neopravdanim razlikama. Ukoliko je osoba tretirana nepravedno i na svoju štetu, samo zato što pripada određenoj grupi ljudi, to je negativna diskriminacija. Kroz poricanje određenih prava, diskriminacija rezultira nejednakošću, podređenošću i/ili oduzimanjem političkih, obrazovnih, društvenih, ekonomskih i kulturnih prava. Diskriminacija ima mnogo oblika i ne mora uvek biti uočljiva ili jasna. Vrlo često se indirektno primenjuje, jer je direktna diskriminacija kažnjiva zakonom. Sa druge strane, diskriminacija se često dešava a da je ljudi uopšte nisu svesni. Pozitivna ili afirmativna diskriminacija omogućava pravila koja štite diskriminisanu.

Direktna diskriminacija je kada se neka osoba nepravedno tretira na osnovu određenog atributa. To je tretman koji je očigledno nepravedan i nejednak i obično je regulisan zakonom. U ovakvu diskriminaciju spada ugrožavanje ljudskih prava, kao što su pravo na život, rad, obrazovanje...

Drugi oblici nisu tako jasni i uočljivi. Često se odnosi na govor ili ponašanja, praksu i običaje, koji se navodno primenjuju na sve ali zapravo imaju za cilj nejednako tretiranje neke grupe.

Romsko naselje u Zemunu, 2020.

Izvor: <https://mapio.net/pic/p-36000555/>

Diskriminacija može biti direktna ili indirektna, može se vršiti činjenjem ili nečinjenjem odnosno propuštanjem da se preduzmu radnje koje bi osobama koje se nalaze u neravnopravnom položaju bilo omogućeno ravnopravno ostvarivanje prava.

Anticiganizam je specifičan oblik diskriminacije zasnovane na rasizmu kao ideologiji rasne nadmoći. To je istorijska diskriminacija koja podrazumeva stigmatu, govor mržnje i nasilje. Anticiganizam je u isto vreme sličan, drugačiji i isprepletan sa mnogim drugim vrstama rasizma. Anticiganizam se koristi da opravda i izvrši isključenje i navodnu inferiornost Roma i zasniva se na istorijskom progonu i negativnim stereotipima. Pojedinci i društvene grupe usvajaju stereotipe i predrasude i koriste ih da opredeljuju svoj osećaj drugosti. Anticiganizam proizilazi iz naopakih stavova pripadnika drugih etničkih grupa da su Romi civilizacijski manje vredan narod i da zbog specifičnog načina života ne mogu da prihvate uvrežene socijalne vrednosti. Najčešće Romi su stigmatizovani kao marginalna etnička grupa čiji pripadnici se bave krađom, skitničarenjem, prošjačenjem i preprodajom dece, a ništa manje štete ne stvara i pozitivan stereotip da su Romi talentovani muzičari i da su skloni lakomislenosti i zabavi.

Međutim, da bi se eliminisala diskriminacija potrebno je mnogo više od inicijativa i aktivnosti koje se odvijaju uglavnom u civilnom društvu. Da bi se obezbedila društvena stabilnost i razvoj, pored ostalog, potrebna je nepokolebljivo političko opredeljenje o borbi protiv diskriminacije, promene kulturne evropske i nacionalne kulturne paradigme, napuštanje koncepta tolerancije i usvajanje poverenja kao ključne odrednice u društvenim odnosima. Najzad, potrebno je odlučno voditi borbu protiv siromaštva, odnosno neophodno je da Evropska komisija i država podržavaju odgovarajuće javne politike kojima će obezbediti socijalno i ekonomsko uključivanje građana pogođenih ovim najtežim oblikom siromaštva. U osnovi javnih politika unapređenja socijalno-ekonomskog, obrazovnog i kulturnog položaja ljudi pogođenih složenim posledicama strukturnog siromaštva jesu posebne (afirmativne) mere kojima im država obezbeđuje pravedniji položaj u društvenoj utakmici. Takvim merama najčešće se obezbeđuje pristup obrazovanju i ravnopravnijem zapošljavanju, a njihov karakter je privremen, odnosno one se garantuju do momenta kada njihovo postojanje gubi svrhu pošto se otklone uzroci zbog kojih su uvedene. Afirmativnim merama se obezbeđuje pravičniji pristup pravima građanima koji se, zbog dugotrajnog uticaja nepovoljnih socijalno-ekonomskih činilaca, nalaze u položaju koji je izvor njihove građanske nejednakosti i društvene isključenosti.

Ustavom i zakonima priznata jednakost građana ne garantuje ranjivim grupama, među kojima su i Romi, da će im jednak pristup pravima omogućiti i to da ih ravnopravno ostvaruju. Da bi se to obezbedilo potrebno je da se ciljanim afirmativnim merama stvaraju pravičniji uslovi u kojima se pripadnicima ovih društvenih grupa garantuju određene olakšice prilikom ostvarivanja prava koja su od značaja za otklanjanje dugotrajnih nepovoljnih životnih uslova i diskriminacije.

III Antidiskriminacioni pravni i institucionalni osnov

Normativni osnov za borbu protiv diskriminacije u Republici Srbiji

Ustavom Republike Srbije (čl. 21) garantovano je da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki i da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije. Izričito je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. (https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html)

U *Zakonu o zabrani diskriminacije* (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html), u tački 1 člana 2 definisao je da se „diskriminacijom“ ili „diskriminatornim ponašanjem“ smatra svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica i grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.

Dakle, svi su dužni da poštuju princip jednakosti ljudi. Niko nema pravo da vrši diskriminaciju. Obavezu od uzdržavanja vršenja diskriminacije imaju sva fizička lica, kao i sva pravna lica – organizacije, preduzeća, ustanove državni organi i drugi organi javne vlasti.

Međutim, treba imati u vidu da osim uzdržavanja od diskriminacije (tzv. negativna obaveza) postoji i obaveza preduzimanja određenih radnji u cilju

sprečavanja ili kažnjavanja diskriminacije, te ukoliko, nosilac ove obaveze koji je po pravilu organ javne vlasti, ne izvrši svoju obavezu, smatraće se da je postupio diskriminatorски.

Propisima je takođe posebno zabranjena diskriminacija pojedinih kategorija lica odnosno grupa, kao što su nacionalne manjine, osobe sa invaliditetom, deca, pacijenti, žene. Kada je reč o zabrani diskriminacije Roma trebalo bi imati u vidu član 3 *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html) kojim se zabranjuje svaki oblik diskriminacije, na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj, verskoj i svakoj drugoj osnovi, prema nacionalnim manjinama i licima koja pripadaju nacionalnim manjinama, a republički organi, organi autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave ne mogu donositi pravne akte niti preduzimati mere koje su suprotne ovoj zabrani.

U *Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html), uređeno je svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje i da su državljani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje (član 3). U članu 110 istog Zakona izričito je zabranjena diskriminacija i diskriminatorno ponašanje u ustanovi u kojoj se organizuje obrazovno-vaspitni rad: „U ustanovi su zabranjene diskriminacija i diskriminatorско postupanje, kojim se na neposredan ili posredan, otvoren ili prikriven način, neopravdano pravi razlika ili nejednako postupaju, odnosno vrši propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lice ili grupe lica, kao i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, statusu migranta, odnosno raseljenog lica, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, socijalnom i kulturnom poreklu, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, smetnji u razvoju i invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima, kao i po drugim osnovama utvrđenim zakonom kojim se propisuje zabrana diskriminacije“. Članovi 111 i 112 istog Zakona zabranjuju i pojave koje se povezuju sa diskriminacijom i često proizilaze iz nje: nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje, povreda ugleda, časti i dostojanstva. Bliže postupanje obrazovno-vaspitnih ustanova u vezi sa prevencijom i borbom protiv diskriminacije uređeno je Pravilnikom o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vredanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti (<https://www.paragraf.rs>).

rs/propisi/pravilnik-postupanju-ustanove-slucaju-sumnje-utvrdjenog-diskriminatorskog-ponasanja.html).

Zakon o radu (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_radu.html) u Odeljku 5, članovi 18 do 23, zabranjuje diskriminaciju, odnosno postupanje kojim se lice koje traži zaposlenje, kao i zaposleni, stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji (pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo).

Zakon o zdravstvenoj zaštiti (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zdravstvenoj_zastiti.html), među načelima zdravstvene zaštite izdvaja načelo pravičnosti pod kojim se podrazumeva: „zabrana diskriminacije u pružanju zdravstvene zaštite po osnovu rase, pola, roda, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, zdravstvenog stanja, vrste bolesti, psihičkog ili telesnog invaliditeta, kao i drugog ličnog svojstva koje može biti uzrok diskriminacije“. U drugom stavu istog člana (21) Zakona ukazuje se na to da se diskriminacijom ne smatraju: „mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju.“

Zakon o javnom zdravlju (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_zdravlju.html), među pet načela javnog zdravlja u Srbiji ističe načelo: „postizanje solidarnosti i jednakosti u javnom zdravlju za sve i naglašena pažnja za potrebe osetljivih društvenih grupa“.

Zakon o pravima pacijenata (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_pravima_pacijenata.html), u članu 6 garantuje pacijentu pravo na jednak pristup zdravstvenoj službi, bez diskriminacije u odnosu na finansijske mogućnosti, mesto stanovanja, vrstu oboljenja, vreme pristupa zdravstvenoj službi ili u odnosu na neku drugu različitost koja može da bude uzrok diskriminacije.

Zakon o socijalnoj zaštiti (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnoj_zastiti.html), ističe da je zabrana diskriminacije jedno od načela ovog sistema: „Zabranjena je diskriminacija korisnika socijalne zaštite po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla, seksualne orijentacije, veroispovesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti ili drugog ličnog svojstva“.

Mehanizmi zaštite na republičkom nivou

Zakonom o zabrani diskriminacije ustanovljen je samostalni državni organ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (<http://ravnopravnost.gov.rs>), čiji je zadatak da spreči sve vidove, oblike i slučajeve diskriminacije, zaštiti ravnopravnost fizičkih i pravnih lica u svim oblastima društvenih odnosa, kao i da vrši nadzor nad primenom propisa o zabrani diskriminacije i unapređuje ostvarivanje i zaštitu ravnopravnosti.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ovlašćen je da sprovodi postupak po pritužbama u slučajevima diskriminacije osoba ili grupe osoba koje povezuje isto ili lično svojstvo, daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima diskriminacije i izriče zakonom utvrđene mere – opomena, izveštavanje javnosti (<http://ravnopravnost.gov.rs/diskriminacija/pritužba-zbog-diskriminacije/>).

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, koji se institucionalno i u percepciji građana i građanki identifikuje kao ključni institut u vezi sa zaštitom prava na ravnopravnost, je ustanovljen na osnovu člana 1 Zakona o zabrani diskriminacije kao samostalni državni organ, nezavisan u obavljanju svojih delatnosti. Članom 33 istog Zakona utvrđeno je da Poverenik: a) prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredbi Zakona o zabrani diskriminacije i daje mišljenja i preporuke i izriče mere u konkretnim slučajevima; b) podnosiocu pritužbe pruža informacije o njegovom pravu i mogućnosti pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, odnosno preporučuje postupak mirenja; c) podnosi tužbe zbog povrede prava na ravnopravnost, u svoje ime a uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica, ukoliko postupak pred sudom po istoj stvari nije već pokrenut ili pravosnažno okončan; d) podnosi prekršajne prijave zbog povrede prava na ravnopravnost; e) podnosi godišnji i poseban izveštaj Narodnoj skupštini o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti; f) upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije; g) prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacrtu zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije; h) uspostavlja i održava saradnju sa organima nadležnim za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštitu ljudskih prava na teritoriji autonomne pokrajine i lokalne samouprave; i) preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti.

Prema pomenutom izveštaju MRG *Romi u Republici Srbiji: izazovi diskriminacije* (http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/MRG_Rep_RomaSerb_SE_Mar21_E.pdf), građani romske nacionalnosti ne iskazuju poverenje u rad Poverenika za ravnopravnost najviše zbog toga što nije aktivan u lokalnim sredinama, sporo i selektivno pokreće i vodi postupke u vezi sa

povredom prava na ravnopravnost pripadnika romske nacionalne manjine i najzad nije doprineo da se diskriminacija upečatljivo javno osudi a broj slučajeva diskriminacije smanji. Problemi sa kojima se Poverenim suočava je to da sudovi u postupcima zanemaruju mišljenja i preporuke Poverenika, a s obzirom na to da ta akta nisu obavezujući organi ih često ne primenjuju. Najzad, Poverenik je propustio da organizuje i pripremi veći broj strateških parnica koje bi predstavljale osnov za institucionalnu borbu protiv diskriminacije. Pored toga, trebalo bi ukazati i na to da je za borbu protiv diskriminacije nepovoljno što Poverenik nema ovlašćenja da prati primenu mišljenja i preporuka koja izrekne u slučajevima utvrđene diskriminacije.

Kada je reč o slučajevima diskriminacije koji nastaju u odnosima između javne uprave i građana postoji još jedan mehanizam zaštite, Zaštitnik građana Republike Srbije (<https://www.ombudsman.rs>), u čijoj nadležnosti je da kontroliše rad organa državne uprave, organa nadležnog za pravnu zaštitu imovinskih prava i interesa RS, kao i drugih organa i organizacija, preduzeća i ustanova kojima su poverena javna ovlašćenja. Zaštitnik građana ima pravo da predlaže zakone iz svoje nadležnosti i ovlašćen je da Vladi odnosno Narodnoj skupštini podnosi inicijative za izmenu ili dopunu zakona i drugih propisa i opštih akata ako smatra da do povrede prava građana dolazi zbog nedostataka u propisima. Svako fizičko ili pravno, domaće ili strano lice koje smatra da su mu aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave povređena prava može da podnese pritužbu Zaštitniku građana (<https://www.ombudsman.rs/index.php/prituzba>).

Zakonom o zabrani diskriminacije uveden je poseban *parnični* postupak (član 41) za zaštitu od diskriminacije. Svako ko smatra da je povređen diskriminatorским postupanjem ima pravo da podnese tužbu sudu, postupak je hitan. Tužbom se može tražiti zabrana vršenja diskriminatorne radnje, utvrđivanje da je tuženi postupao diskriminatorno, naknada materijalne i nematerijalne štete. Posebnim pravilom o teretu dokazivanja predviđeno je da teret dokazivanja da nije došlo do povrede načela jednakosti, leži na tuženom, ukoliko tužilac učini verovatnim da je tuženi izvršio akt diskriminacije.

Krivično pravna zaštita definisana je odredbama Krivičnog zakonika (<https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>), ali postoje tačke i pojedina krivična dela koja su određena posebnim zakonima. Krivični zakonik Republike Srbije previđa više krivičnih dela čija se bića neposredno ili posredno odnose na diskriminaciju, načelo jednakosti, načelo jednakih prava i obaveza, posrednu i neposrednu diskriminaciju, pojedine teške oblike diskriminacije, diskriminaciju u određenoj oblasti ili prema određenoj grupi. Jedno od njih je krivično delo povrede ravnopravnosti (član 128) kojim je predviđeno da će se zatvorom do tri godine kazniti onaj ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti, ili zbog odsustva te pripadnosti,

ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubeđenja, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti.¹

Mehanizmi zaštite na lokalnom nivou

Jedinica lokalne samouprave je osnovni teritorijalno politički oblik u kojem građani ostvaruju prava. *Zakonom o lokalnoj samoupravi* (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.html), utvrđeno je da je među nadležnostima opštine da se stara o ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih i manjinskih prava, rodnoj ravnopravnosti, kao i o javnom informisanju u opštini, kao i da pored ostalog obrazuje i organizuje službu pravne pomoći građanima (član 20, tačke 10 i 11).

Pored toga, članom 97 Zakona utvrđeno je da jedinica lokalne samouprave može ustanoviti lokalnog ombudsmana koji je ovlašćen da nezavisno i samostalno kontroliše poštovanje prava građana, utvrđuje povrede učinjene aktima, radnjama ili nečinjenjem organa uprave i javnih službi, ako se radi o povredi propisa i opštih akata jedinice lokalne samouprave.

Najzad, članom 98 je predviđeno da se u nacionalno mešovitim jedinicama lokalne samouprave osniva savet za međunacionalne odnose, kao samostalno radno telo, koje čine predstavnici srpskog naroda i nacionalnih manjina čija nadležnost je da razmatra pitanja ostvarivanja, zaštite i unapređivanja nacionalne ravnopravnosti, u skladu sa zakonom i statutom JLS.

Nijedan od pomenutih mehanizama nema direktne nadležnosti u vezi sa suzbijanjem, sprečavanjem i kažnjavanjem diskriminacije. Te nadležnosti imaju sudovi i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Međutim, **lokalni ombudsmani i saveti za međunacionalne odnose** u skladu sa prirodom nadležnosti koje obavljaju u prilici su da upućuju građane u pravne i druge mehanizme zaštite od diskriminacije. Tako, u praksi, lokalne odluke kojima se ustanovljavaju lokalni ombudsmani, propisuju šira ovlašćenja od onih koja su propisana članom 97 Zakona o lokalnoj samoupravi, te se odlukama najčešće utvrđuje i da lokalni ombudsman prati stanje u organu, odnosno službi i drugih organa i organizacija, preduzeća i ustanova čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave, u cilju unapređenja dobrog

¹ Krivični zakonik RS (Sl. glasnik RS br. 85/05, 88/05 – ispravka, 107/05, ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19).

upravljanja u JLS, kao i da inicira izmene lokalnih propisa u skladu sa svojim nadležnostima. Takođe, odlukama se precizira šta se podrazumeva pod organima uprave i javnih službi u JLS i utvrđuje krug poslova koje ombudsman obavlja. Između ostalog, u vršenju svojih nadležnosti, ombudsman organizuje i priprema savetovanje o ostvarivanju i poštovanju ljudskih prava i zabrani diskriminacije i priprema godišnji izveštaj koji dostavlja skupštini grada/opštine, a koji sadrži ocenu o radu organa, odnosno službi sa stanovišta zaštite ljudskih prava i sloboda, položaja ranjivih grupa, kao i utvrđene propuste u ostvarivanju i poštovanju ljudskih prava u JLS. U formalno pravnom smislu, lokalni ombudsman ne raspolaže obavezujućim instrumentima koji bi predstavljali imperativ za organ javne vlasti koji kontroliše, te je utoliko važnije da svojim autoritetom, medijima i dobrom saradnjom obezbedi ostvarivanje svojih preporuka, mišljenja i predloga.

Iz izveštaja o radu lokalnih ombudsmena može se zaključiti da im građani podnose pritužbe u vezi sa diskriminacijom, a da ih najčešće ombudsmeni upućuju na nadležne organe i institut besplatne pravne pomoći. Najzad, ne bi trebalo smetnuti s uma mogućnost ombudsmena da preventivno deluje, odnosno da, nastojeći da poveća svest organa lokalne vlasti o sprovođenju i zaštiti ljudskih prava, organizuje seminare, radionice, predavanja i druge vidove unapređenja rada lokalnih organa vlasti.

Institut besplatne pravne pomoći ima direktne veze sa borbom protiv diskriminacije u lokalnoj zajednici. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći* (<https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci.html>) kao opšti uslov za dobijanje besplatne pravne pomoći odredio loš materijalni položaj građana, odnosno korisnici instituta besplatne pravne pomoći mogu biti korisnici prava na novčanu socijalnu pomoć saglasno zakonu kojim se uređuje socijalna zaštita ili korisnici prava na dečiji dodatak saglasno zakonu kojim se uređuje finansijska podrška porodici sa decom, kao i članovi njegove porodice odnosno zajedničkog domaćinstva, čiji je krug određen pomenutim zakonima. Korisnik instituta besplatne pravne pomoći mogu, prema Zakonu, biti i lica koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih, a pravo na upis treba da ostvare kroz vanparnični postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja. Među ovim licima svakako je veliki broj Roma i to donekle otvara put njihovoj boljoj pravnoj zaštiti, ali to nije slučaj jer sa primenom ovog zakona postoje brojni problemi i nedoumice.

S obzirom na to da su udruženja građana u prošlosti zastupala Rome pred sudovima i drugim organima vlasti povoljna je odredba u članu 9 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći da ovu vrstu podrške građanima u slučajevima koji se odnose na diskriminaciju i pravo na azil mogu, pored advokata i službi prave pomoći u JLS da pružaju i udruženja građana.

Prema izveštaju Praxisa o primeni Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/IZVESTAJ_ZAKON_O_BESPLATNOJ_PRAVNOJ_POMOCI_PRVA_GODINA.pdf) većina lokalnih samouprava nije organizovala ovaj vid pomoći građanima u skladu sa Zakonom, ali neki oblik pružanja podrške besplatne pravne pomoći uglavnom postoji. Međutim, zanemarivanje zaštite prava građana na uštrb drugih nadležnosti i poslova u JLS uslovljava probleme koji dugoročno izazivaju nezadovoljstvo i pogoduju diskriminaciji. Građani, među kojima je veći broj romske nacionalnosti, nemaju dovoljno informacija o tome kako da ostvare pravo na besplatnu pravnu pomoć. Sam postupak nije jednostavan i zahteva određen nivo pravne informisanosti i poznavanja rada lokalne samouprave.

Prvi problem sa kojim se građani suočavaju je to da moraju da dokažu ispunjenost uslova za ostvarivanje besplatne pravne pomoći. To se čini tako što lica koja ostvaruju pravo na novčanu socijalnu pomoć ili dečiji dodatak prilažu kao dokaz rešenja lokalnog Centra za socijalni rad o ostvarivanju ovih prava. Lica koja ne ostvaruju ova prava, odnosno koja nisu u teškoj socijalnoj situaciji, ali koja smatraju da bi plaćanjem pravne pomoći došli u takav položaj prilažu druge dokaze o imovnom stanju (podaci o prihodima; potvrdu Nacionalne službe za zapošljavanje da nisu zaposleni; podatke iz matičnih knjiga venčanih, rođenih o izdržavanim licima, presude o izdržavanju deteta koje živi sa drugim roditeljem i slično; podaci o nepokretnoj imovini, vozilima, hartijama od vrednosti). Najzad, lica koja pripadaju posebno zaštićenim društvenim grupama na osnovu čega ostvaruju pravo na besplatnu pravnu pomoć prilažu dokaze o ličnom svojstvu ili okolnostima zbog kojih su uvršćeni u ove kategorije. Romi najčešće pripadaju grupama: izbeglice, lica koja utvrđuju vreme i mesto rođenja, lica koja se prinudno iseljavaju i taj status dokazuju Potvrdom Komesarijata za izbeglice i migracije o statusu izbeglice ili raseljenog lica; predlog za pokretanje postupka za utvrđivanje vremena i mesta rođenja; dokaz o pokrenutom postupku iseljenja. Mnogim građanima nije jednostavno da pribave dokaze i zbog toga mogu da odustanu od ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć ili da im zahtev bude odbačen. Poseban problem je to što bi većinu ovih dokaza nadležne službe morale da pribave po službenoj dužnosti, a najčešće to ne rade. U takvim slučajevima evidentan je prostor za postupanje lokalnog ombudsmuna.

Zahtev za besplatnu pravnu pomoć građani podnose popunjavanjem odgovarajućeg obrasca na šalteru u jedinici lokalne samouprave ili elektronskim putem. Uz zahtev se podnose i pomenuti dokazi o ispunjenosti uslova na besplatnu pravnu pomoć. Na osnovu toga nadležno lice u JLS proverava uslove i dokaze, pribavlja dokumentaciju koja nedostaje i odlučuje o zahtevu najkasnije u roku od osam dana, a u slučajevima u kojima postoji opasnost

da bi u kratkom roku mogla nastati nenadoknadviva šteta po podnosioca zahteva odluka se donosi u roku od tri dana.

Ukoliko je zahtev odobren, opština donosi rešenje o tome i u njemu navodi advokata ili udruženje građana ukoliko je u pitanju pravo na azil ili je reč o diskriminaciji, koji pružaju besplatnu pravnu pomoć. Ta vrsta pomoći se najčešće sastoji u davanju pravnih saveta, zastupanja, odbrane, pomoć u sastavljanju podneska i slično.

Ukoliko zahtev nije odobren donosi se rešenje koje sadrži obrazloženje o odbijanju.

Organizacije civilnog društva prikupljaju direktno ili posredno informacije o slučajevima i pojavama diskriminacije i kršenju ljudskih prava. Rad sa marginalizovanim grupama (Romi, prisilni migranti, LGBT osobe, osobe s invaliditetom, stariji, žrtve nasilja) omogućava prepoznavanje diskriminacije. Do ovih informacija se ne dolazi uvek direktno, odnosno pritužbom na diskriminaciju ili povredu prava, već posredno kroz razgovore na radionicama, fokus grupama i drugim oblicima grupnog i individualnog rada sa građanima.

Ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu da su mnoge organizacije civilnog društva posvećene i specijalizovane za ostvarivanje pojedinih ljudskih prava (socijalna, ekonomska, nacionalna, ženska, dečija, OSI) i zaštiti prava „ranjivih“ grupa i licima koja su potencijalne žrtve diskriminacije. Saradnja lokalnih ombudsmana sa takvim organizacijama doprinosi punom ostvarivanju ljudskih prava. Na ovaj način se unapređuje dostupnost različitih informacija o ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava i borbi protiv diskriminacije. Mreže organizacija civilnog društva su značajna poluga u zaštiti ljudskih prava i eliminisanja diskriminacije.

Organizacije civilnog društva organizuju obuke i različite vrste edukacija kako bi podizali svest o zaštiti ljudskih prava i ohrabivali žrtve da prijave slučajeve diskriminacije. Pored toga, one sprovode kampanje koje značajno ukazuju na različite pojave i oblike diskriminacije. Lokalni ombudsmani iz saradnje sa organizacijama civilnog društva ostvaruju benefit jer stiču iskustvo i neposredna saznanja o problemima zbog kojih ranjive grupe ne mogu da ostvare prava, zbog čega diskriminaciju ne prijavljuju, kakva su iskustva građana u postdiskriminacionom periodu i da li tada uživaju institucionalnu podršku.

IV Diskriminacija Roma i Romkinja

U posebnom Izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji u oblasti rada i zapošljavanja (<http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/01/P%20%9E%20%95%20%90%20%95%20%A2%20%90%20%88-PZZR-%20%9E-DISKRI%20%9CIN%20%90CI%20%88I-U-%20%9EBL%20%90S%20%A2I-R%20%90D%20%90-I-Z%20%90P%20%9ESLj%20%90V%20%90N%D1%98%20%90-1.pdf>) iz decembra 2019. godine, navodi se da je među primljenim pritužbama zbog diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti i etničkog porekla, najveći broj podneto zbog pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini, i da je ona najčešća u oblasti rada i zapošljavanja. U praksi Poverenika za zaštitu ravnopravnosti zabeležen je porast pritužbi u 2018. godini u oblasti obrazovanja i stručnog usavršavanja koje su se uglavnom odnosile na diskriminaciju romske dece, čemu su doprinele i mere koje su preduzete usmerene na prepoznavanje diskriminacije u obrazovnom sistemu.

Rezultati istraživanja „Percepcija romske zajednice o diskriminaciji“ koje je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti objavio u februaru 2021. godine, pokazuju da je 94% anketiranih Roma i Romkinja čulo za reč diskriminacija, koju najčešće izjednačavaju sa nepravdom i vezuju za svoj sveukupan položaj u društvu. Anketirani se u najvećoj meri slažu sa tvrdnjom da napreduju Romi koji su u političkoj stranci (88%), a zatim sa tvrdnjom da Romi ne napreduju u poslu jer imaju niže obrazovanje (75%). Sa tvrdnjom da se Romi teško zapošljavaju jer ih poslodavci ne žele samo zbog toga što su Romi (34%), koja je znatno manje zastupljena, se najviše slažu Romi koji imaju samo povremenu zaradu, nezaposleni i bez osnovnog obrazovanja. Većina učesnika ankete (55%) smatra da je odnos prema Romima u Srbiji isti kao prema drugim građanima. Ovakav stav je naročito izražen među obrazovanim, onima koji

imaju redovne novčane prihode i muškarcima. Međutim, svaki treći anketirani (35%) smatra da odnos prema Romima nije isti kao prema drugim građanima, odnosno smatra da su Romi u neravnopravijem položaju od drugih građana. Ovakav odgovor prvenstveno daju manje obrazovani, sredovećni Romi i Romkinje. Kod ovog odgovora, kao i kod prethodnog, evidentna je korelacija između doživljaja diskriminacije i obrazovanja, zaposlenja i redovnih prihoda koji dovode do veće društvene participacije. Svaki četvrti učesnik istraživanja (26%) smatra da ima lično iskustvo diskriminacije, dok svaki drugi (54%) izjavljuje da ni on, ni neko od njegovih članova porodice nije bio diskriminisan. Najveći broj anketiranih koji smatraju da imaju lično iskustvo diskriminacije, ima osećaj da im se uskraćuju prava i usluge samo zbog toga što su Romi u: opštini i drugim javnim ustanovama (64%), centru za socijalni rad (61%) i u postupku zapošljavanja (60%). Najmanje ličnog iskustva diskriminacije anketirani su imali u školi ili vrtiću (9%), na poslu (9%) i u restoranu (15%). Čak 63% učesnika ankete smatra da su u Srbiji diskriminirani i drugi građani, a ne samo Romi, dok 16% ne percipira diskriminaciju drugih građana. Na osnovu spontanijih i svojim rečima iskazanih odgovora mogu se izdvojiti tri lična svojstva koja dominiraju u percepciji o diskriminaciji drugih društvenih grupa, i to: siromaštvo, stranačka pripadnost i nacionalna i verska pripadnost. Učesnici ankete se susreću sa najvećim barijerama u fazi zapošljavanja (60%) i to četiri puta češće nego na samom poslu (15%), što ukazuje na važnost građenja okruženja bez stereotipa i predrasuda, jer se njihovim prevladavanjem dobija prilika za ravnopravno učešće u radnom procesu. Rezultati istraživanja ukazuju na veoma široko zastupljeno uverenje da je obrazovanje najvažnije za ravnopravan položaj u društvu, sa čim se slaže 88% anketiranih. Međutim, svaki drugi anketirani (47%) se slaže sa tvrdnjom da Romi ne koriste u dovoljnoj meri mogućnosti koje su im pružene u pogledu obrazovanja, dok je približno isti broj (48%) neodlučan po pitanju korišćenja prava na obrazovanje. Posebne olakšice za upis u srednje škole i na fakultete podržava (92%), a mere za lakše zapošljavanje (96%) učesnika ankete. Učesnici istraživanja u velikoj meri smatraju da država prepoznaje značaj problema diskriminacije Roma (70%) i ulaže velike napore za unapređenje njihovog položaja (69%), dok (76%) smatra da postoje i druga, važnija pitanja. Gotovo polovina (48%), učesnika ankete je sasvim sigurna da postoji institucija za zaštitu od diskriminacije, dok je udeo neobaveštenih o mehanizmima zaštite nešto veći (52%).

Prema pomenutom istraživanju „Socijalna distanca etničkih zajednica u Srbiji“ skoro dve trećine ispitanika romske nacionalnosti, njih 70,1%, ukazuje na osećanje građanske neravnopravnosti. Ravnopravnim građanima u Srbiji se oseća 26,4% ispitanika romske nacionalnosti, a 83,9% ispitanika

smatra da pripada grupi koja je diskriminisana, a sa diskriminacijom su se najčešće suočavali u neformalnim kontaktima, jer njih 66% navodi da su takvu vrstu diskriminacije iskusili više od 10 puta, a do deset puta 15,1% ispitanika je osetio diskriminaciju u neformalnim kontaktima. Više od 10 puta pripadnici romske nacionalne manjine smatraju da su bili diskriminisani u sledećim situacijama: tokom školovanja 56,9%; traženja posla 57,9%; na radnom mestu 59,7%; kod lekara 15%; na sudu 0,7%; u policiji 18,8%; u organima JLS 16,7%.

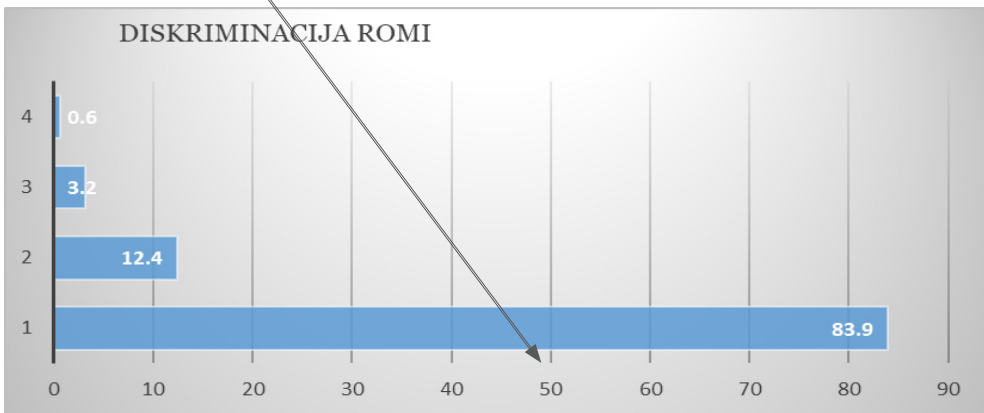
Grafikon 4

DA LI OSEĆATE DA STE RAVNOPRAVAN GRAĐANIN/GRAĐANKA REPUBLIKE SRBIJE?			
Da	Ne	Ne znam	Ne želim da odgovorim
26,4	70,1	3,5	

Grafikon 5

DA LI PRIPADATE NEKOJ GRUPI KOJA JE DISKRIMINISANA U SRBIJI?			
Da	Ne	Ne znam	Ne želim da odgovorim
83,9	12,4	3,2	0,6

Grafikon 6

Grafikon 7

	ROMI DISKRIMINACIJA ZBOG NACIONALNE PRIPADNOSTI SITUACIJE					
	Nikad	Jednom	Do 10 puta	Više od 10 puta	Ne znam	Ne želim da odgovorim
Tokom školovanja	7,5	8,0	17,9	56,9	5,3	4,3
Neformalni kontakti	5,0	3,1	15,1	66,0	7,2	3,6
Traženje posla	9,4	8,2	15,9	57,9	4,3	4,3
Na radnom mestu	9,3	5,2	14,3	59,7	6,4	5,0
Kod lekara	25,4	15,7	33,1	15,0	3,6	7,1
Na sudu	66,4	12,9	2,2	0,7	9,3	8,6
Policija	23,2	10,0	39,4	18,8	2,2	6,4
U organu JLS	26,0	12,2	34,4	16,7	1,4	9,3

Diskriminaciju nije prijavilo 71%, dok 23,3% ispitanika jeste. Organi od kojih se očekuje da postupaju u slučaju posredne i neposredne diskriminacije nisu otklonili posledice diskriminatornog ponašanja prema mišljenju 84% ispitanika, a delimično su u tome uspeli u 12% slučajeva prijavljene diskriminacije.

Grafikon 8

DA LI STE PRIJAVILI DISKRIMINACIJU?				DA LI JE NADLEŽNI ORGAN OTKLONIO POSLEDICE DISKRIMINACIJE?			
Da	Ne	Ne sećam se	Ne želim da odgovorim	Da	Delimično	Ne	Ne želim da odgovorim
23,3	71,0	4,9	0,7	4,0	12,0	84,0	

V Kako se efikasno boriti sa diskriminacijom

Diskriminacija je složen fenomen, a anticiganizam oblik koji ima sličnu prirodu kao i antisemitizam (<https://haver.rs/antisemitizam/>). Eliminisanje diskriminacije je zahtevan proces koji podrazumeva i globalnu i nacionalne političke akcije, promenu društvenih vrednosti i angažovanje šireg kruga društvenih činilaca (verske zajednice, mediji, sistemi obrazovanja, kulture i drugo). Borba protiv diskriminacije Roma podrazumeva prosvetljenost građana, posebno neromske nacionalnosti, i odlučnu borbu protiv strukturnog siromaštva Roma.

Doneti propisi, uspostavljeni mehanizmi nisu delotvorni jer decenije borbe protiv diskriminacije Roma nisu dale poželjne rezultate. Romi su generalno i dalje ekstremno siromašni, suočavaju se sa problemima sa kojima su se suočavali njihovi sunarodnici u prošlosti, a stigma koja ih prati vekovima opstaje i ugrožava, otežava im živote, vređa dostojanstvo, gura ih u asimilaciju.

Prema istraživanjima na koje je ukazano u ovom Vodiču Romi na anticiganizam odgovaraju zatvaranjem u granice grupe u kojoj osećaju kakvu-takvu sigurnost. Dugo se mislilo da su Romi etnička grupa koja ima najviše senzibiliteta za interkulturalnost. Prihvatanje kultura, religija, običaja, jezika, navika etničkih grupa pored kojih i sa kojima su živeli shvatano je kao interkulturalna razmena. To jeste tačno, ali otvoreno je pitanje koliko je ta razmena bila voljna i spontana, a koliko je posledica diskriminacije. Nastojanja da se nametne stav da su druge etničke grupe od Roma prihvatale ponešto iz njihove nematerijalne kulturne baštine pre je pokušaj da se skrene pažnja sa procesa dugotrajne nevoljne akulturacije Roma.

Kada sve to sumiramo nameće se zaključak da bi svaka preporuka za borbu protiv diskriminacije Roma (anticiganizma) trebalo da bude usmerena ka neromima i institucijama. Kada je reč o Srbiji potrebno je odricanje od politike multikulturalizma koja nema utemeljenja u prirodi multietničnosti

zemlje. Takva politika se sprovodi decenijama i uz pristanak političkih struktura nacionalnih manjina. Zasnovana na principu imaginarne tolerancija, iskripljenim pravnim standardima i prilagođena ciljevima interesnih grupa takva politika multikulturalizma je čuvar visoke etničke zajednice, kulturnog udaljavanja grupa, nerazumevanja i **NETOLERANCIJE**.

Kako bi se trebalo boriti protiv anticiganizma u takvim uslovima?

1. Na nacionalnom nivou:

- Jasan stav Narodne skupštine Republike Srbije o borbi protiv anticiganizma; (politička odluka)
- Izmena Ustava Republike Srbije i svih propisa kojima je uređena sadašnja politika multikulturalizma i usvajanje političkih i zakonskih rešenja kojima se uređuju interkulturalni društveni odnosi; (pravni osnov)
- Održiva i realna borba protiv siromaštva i stigmatizacije Roma (javne politike).

2. Na lokalnom nivou:

- Usvajanje odluka i stvaranje instrumenata i mehanizama u skupštinama JLS za borbu protiv anticiganizma;
- Usvajanje politika ekonomskog, kulturnog i socijalnog razvoja JLS u kojima su eliminisanje siromaštva i suzbijanje stigmatizacije Roma prioriteti;
- Prosvećivanje (obrazovanje) građana o interkulturalnim vrednostima.

Iz ovih opštih preporuka moguće je izvesti brojne druge i kreirati javne politike, strategije, akcije, programe koji su usmereni ka promeni društvenih vrednosti i stavova zasnovanih na **poverenju** i **odgovornosti**.

Vodič je rezultat projekta koji se realizuje uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog Vlade RS.
Saopšteni stavovi nisu nužno i stavovi Ministarstva.